

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ЯКУБОВСЬКА Наталія Олексіївна

УДК 341.96: 347.721

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ КОМПАНІЙ**

**Спеціальність 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право**

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Одеса – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права та міжнародних відносин Одеської національної юридичної академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Черкес Марко Юхимович
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри міжнародного права та
міжнародних відносин

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Харитонов Олена Іванівна,
Одеська національна юридична академія,
в.о. завідувача кафедри підприємницького та
комерційного права

кандидат юридичних наук
Смітюх Андрій Володимирович,
Одеський національний університет
ім. І.І. Мечникова,
доцент кафедри адміністративного та
господарського права

Провідна установа Національний університет внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України, м. Харків

Захист відбудеться “4” грудня 2006 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 650069, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “6” листопада 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Інтенсивна глобалізація світової економіки і міжнародних відносин, рушійною силою якої виступають багатонаціональні компанії (БНК), надає особливої актуальності дослідженню сучасного стану правового регулювання їх діяльності в рамках системи міжнародного приватного права. Ефективність правового регулювання діяльності БНК на національному рівні позначається не лише на економічному розвитку окремих держав, але й виступає важливим чинником економічного прогресу у всьому світі.

Феномен БНК поставив перед державами складне завдання правового регулювання відносин за участю іноземних компаній, які діють на їх території через використання організаційно-правових форм вітчизняних юридичних осіб. Поки створення уніфікованого правового регулювання діяльності БНК на міжнародному та регіональному рівнях перебуває у процесі становлення, держави розробляють власний масив спеціальних правових норм прямої дії, що регламентують порядок допуску та здійснення підприємницької діяльності іноземних компаній на їх території.

Вибір теми дисертації обумовлюється недостатнім рівнем порівняльно-правового дослідження у вітчизняній юридичній науці особливостей регулювання діяльності БНК у національних правових системах.

Актуальність теми визначається тим, що з кожним роком іноземний капітал відіграє все більш значну роль в економічному розвитку України: лише за 2005 рік та перше півріччя 2006 року активи іноземних БНК зросли в країні майже на 120 %, досягнувши 18,4 млрд дол. За таких обставин розробка ефективної комплексної системи законодавства з регламентації діяльності багатонаціональних компаній на території України набуває особливої актуальності.

Зважаючи на невідповідність нормативно-правової бази, яка регламентує діяльність БНК на території України, стандартам та принципам, прийнятим у світовій практиці, постає нагальна потреба у розробці рекомендацій по вдосконаленню національного законодавства у цій сфері.

Це створює обґрунтовані підстави для вивчення існуючої у світі практики вирішення правових проблем, пов'язаних з функціонуванням БНК. Відповідна адаптація світового досвіду правового регулювання діяльності БНК дозволить напрацювати на його основі власну національну систему взаємопов'язаних заходів, спрямованих на

підвищення ефективності правової бази функціонування БНК в Україні, що позитивно вплине на соціально-економічний розвиток держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження є складовою частиною науково-дослідницької теми Одеської національної юридичної академії “Правові проблеми становлення і розвитку сучасної Української держави” (державний реєстраційний номер 0101U001195).

Мета і задачі дослідження. Мета наукового дослідження полягає у розкритті особливостей правової регламентації діяльності БНК в національних правових системах.

Зазначена мета дослідження зумовила необхідність поставити та розв'язати наступні завдання:

- проаналізувати проблеми, пов'язані з визначенням приватноправового статусу БНК;
- висвітлити недоліки застосування традиційних методів міжнародного приватного права для регулювання діяльності БНК;
- визначити перспективи уніфікації матеріально-правових норм для регулювання діяльності БНК;
- дослідити процес становлення міжнародної системи регулювання діяльності БНК;
- виявити стан та оцінити ефективність правового регулювання діяльності БНК у національних правових системах країн-членів регіональних інтеграційних об'єднань;
- вивчити досвід впровадження світових стандартів регулювання діяльності багатонаціональних компаній у законодавство постсоціалістичних країн;
- розробити пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства України у сфері регулювання діяльності БНК на її території.

Об'єктом дисертаційного дослідження є світова практика застосування норм міжнародного приватного права для регулювання відносин, що виникають в процесі діяльності багатонаціональних компаній.

Предметом дисертаційного дослідження є особливості правових механізмів та процедур регулювання діяльності БНК в окремих національних правових системах.

Методологічною основою дисертації стали прийняті в юридичній науці методи наукового дослідження: діалектичний, історичний, формально-логічний та порівняльно-правовий.

Застосування діалектичного методу дало змогу дослідити хід становлення і розвитку законодавства, що регулює діяльність БНК, у національних правових системах. Історичний метод дозволив виявити причини появи і розвитку такої форми здійснення комерційної діяльності, як БНК, а також еволюцію концепцій щодо їх правосуб'єктності. Формально-логічний метод дозволив проаналізувати зміст чинного законодавства окремих країн з регулювання діяльності БНК на їх території. Порівняльно-правовий метод був використаний для виявлення особливостей, що існують у правовому регулюванні діяльності БНК у національних правових системах окремих держав.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складають роботи вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Л.П. Ануфрієвої, А.В. Асоскова, М.М. Богуславського, В.І. Борисової, М.І. Бруна, М.І. Данилькевича, О.В. Дзери, А.С. Довгерта, Г.К. Дмитрієвої, Д.В. Задихайла, В.П. Звєкова, О.С. Іоффе, В.І. Кисіля, М.І. Кулагіна, Л.А. Лунца, Л.А. Лялікової, І.І. Лукашука, О.Л. Маковського, О.Ю. Мельника, О.О. Мережка, П. Мушлинські, Б.І. Осмініна, І.А. Покровського, Л. Раапе, М.Ю. Тихомирова, Г.І. Тункіна, Г.С. Фединяк, О.І. Харитонової, Т. Хартли, О.М. Хеди, М.Ю. Черкеса, Дж. Чешира, Ю.М. Юмашева та інших дослідників.

Наукова новизна одержаних результатів знайшла своє відображення у таких положеннях:

- набуло подальшого розвитку дослідження приватноправових концепцій організації та діяльності БНК;

- обґрунтовано непристосованість традиційних методів приватного права для вирішення проблем правового статусу БНК;

- доведено, що з точки зору міжнародного приватного права доцільним є використання терміну “багатонаціональна компанія”, який розкриває специфіку організації та діяльності досліджуваних груп компаній;

- уперше досліджено співвідношення економічних передумов виникнення та розвитку БНК з юридичними факторами, які стимулювали цей процес;

- уперше визначено, яким чином розбіжності у законодавстві різних країн вплинули на перетворення національних підприємств на багатонаціональні. Доведено, що саме відмінності у законодавчому регулюванні обумовили розбіжності як в організаційних структурах європейських, американських та азійських БНК, так і в їхній інвестиційній та виробничій діяльності на національних та закордонних ринках;

- запропоновано моделі правового регулювання діяльності БНК на національному, регіональному та міжнародному рівнях, з одного боку, із врахуванням транснаціонального характеру діяльності БНК, а з іншого – визнанням того факту, що БНК не втрачають приналежності до держави;

- простежено, яким чином система правового регулювання операцій БНК змінює свою мету – зі встановлення механізмів контролю за їх діяльністю на захист та сприяння здійснюваних ними прямих закордонних інвестицій;

- уперше здійснено аналіз ефективності регулювання діяльності БНК у національних правових системах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці стратегій і заходів, спрямованих на підвищення ефективності регулювання діяльності багатонаціональних компаній у національних правових системах. Основні положення дисертаційного дослідження впроваджено у роботу Одеського обласного бюро сприяння інвестиціям, а також використовуються у навчальному процесі Одеської національної юридичної академії при викладанні таких курсів, як “Міжнародне приватне право” та “Міжнародне право”.

Апробація результатів дисертації. Положення дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права і міжнародних відносин та кафедри цивільного права Одеської національної юридичної академії, а також доповідалися на: Міжнародній конференції “Інвестиції XXI століття: проблеми використання” (червень 2003 р., м. Умань), Міжнародній конференції “Наслідки розширення Європейського Союзу на Схід: економічні, соціальні та політичні аспекти” (лютий 2003 р., м. Одеса), 6-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (квітень 2003 р., м. Одеса), 3-й міжнародній науково-методичній конференції “Римське право і сучасність” (травень 2004 р., м. Одеса), Міжнародній конференції “Україна і Словаччина: обмін досвідом з європейської інтеграції”, (березень 2005 р., м. Одеса), 7-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (квітень 2004 р., м. Одеса), Міжнародній конференції “Європейська безпека та Україна”, (вересень 2004 р., м. Одеса), 8-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (квітень 2005 р., м. Одеса), 1-й світовій конференції міжнародних студій (серпень 2005 р., Стамбул), Всеукраїнській конференції “Європейська інтеграція як інструмент реформ в країнах Чорноморського регіону” (вересень 2005 р.,

м. Одеса), 9-й звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (квітень 2006 р., м. Одеса).

Публікації. За темою дисертаційної роботи опубліковано 5 наукових праць у спеціалізованих фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, основної частини, що містить три розділи (8 підрозділів), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 175 сторінок, у тому числі список використаних джерел – 15 сторінок (197 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У Вступі доведено актуальність теми дисертації; окреслено мету та задачі дослідження; анотовано елементи наукової новизни, обґрунтовано автором; розкрито практичне значення і зв'язок роботи з науковими програмами; наведено відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі **“Концептуальні засади правового регулювання діяльності багатонаціональних компаній”**, який включає три підрозділи, аналізуються: правові аспекти виникнення та розвитку такої організаційної форми, як багатонаціональне підприємство; процес розробки уніфікованих міжнародних матеріально-правових норм та стандартів з регулювання діяльності БНК; проблеми, пов'язані з визначенням права, яке має застосовуватися для регулювання відносини між державами та БНК; концепції публічно-правової та приватноправові правосуб'єктності БНК.

У підрозділі 1.1 **“Правові передумови виникнення та розвитку багатонаціональних підприємств”** показано, що певні форми організації виробничої діяльності, які мають аналогії із сучасними БНК, з'явилися ще у XV столітті. Однак, саме побудова принципово нової системи правового регулювання економічної діяльності у XIX столітті, зокрема законодавче закріплення такої організаційно-правової форми діяльності як акціонерна компанія, створило необхідні умови для появи БНК у сучасному розумінні цього явища. Розвиток патентного права також можна вважати одним із чинників появи багатонаціональних підприємств – доступ до новітніх технологій завдяки придбанню патентів за кордоном став головним мотивом у створенні іноземних філій багатонаціональних компаній у Канаді, Великій Британії, Німеччині та Франції. При цьому, відмінності у законодавстві, зокрема щодо антимонопольного регулювання, обумовили розбіжності як в організаційних структурах європейських та американських багатонаціональних компаній, так і в їхній інвестиційній та виробничій діяльності на національних та зарубіжних ринках.

Аналіз, проведений у підрозділі 1.2 *“Регулювання діяльності багатонаціональних компаній на міжнародному рівні”* показав, що зростання економічної могутності БНК стимулювало світову спільноту до розробки та кодифікації міжнародних стандартів з регулювання їхньої діяльності. Однак, кодифікаційний рух, пік якого прийшовся на 70-ті роки ХХ століття, переслідував перш за все чітку політичну мету. Найяскравіше це проявилось у процесі розробки Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій в рамках ООН, який розглядався країнами, що розвиваються, як спроба зміцнити свої позиції у відносинах з БНК. Звичайно, це не відповідало економічним інтересам розвинутих західних держав. Через неможливість дійти згоди між країнами-експортерами та країнами-імпортерами капіталу, прийняття Кодексу не лише не увінчалось успіхом, але й взагалі втратило свою актуальність.

Зусилля західних країн-експортерів капіталу захистити права та інтереси БНК знайшли відображення у документах, що були прийняті в рамках Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку та Всесвітньої Торгової Організації, положення яких мають рекомендаційний характер. Тому альтернативою багатостороннім договорам з питань регулювання діяльності БНК були й залишаються Двосторонні інвестиційні угоди, збільшення кількості яких свідчить про те, що держави втрачають інтерес до багатостороннього підходу у вирішенні питань правового регулювання діяльності БНК.

Двосторонні інвестиційні угоди являють собою інтегровану систему норм з делокалізованого регулювання двосторонніх відносин між країнами-експортерами та країнами-імпортерами капіталу. Учасники такої угоди на взаємній основі беруть на себе зобов'язання дотримуватися встановлених стандартів у відносинах з інвесторами, які походять з держави-учасниці угоди. Закріплені в угоді стандарти захищають майнові та інші комерційні інтереси закордонних інвесторів, в ролі яких найчастіше виступають БНК, від свавільних та упереджених дій з боку приймаючої їх країни-учасниці угоди.

Важливим в регулюванні діяльності БНК на міжнародному рівні є існування міжнародного механізму вирішення суперечок між ними та державами. У роботі показано, що сьогодні існують три міжнародні інституційні системи, придатні для врегулювання спорів між державою та БНК: Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних спорів, Комісія ООН з права міжнародної торгівлі та Арбітражний суд Міжнародної торгово-промислової палати. Аналіз довів, що найбільш ефективним для врегулювання спорів між багатонаціональними компаніями та державами, завдяки спеціально розробленій процедурі

примирення та арбітражу, є Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних спорів.

Зроблений у підрозділі 1.3 *“Доктринальний аналіз концепцій правосуб’єктності багатонаціональних груп компаній”* аналіз існуючих у сучасному міжнародному праві концепцій щодо міжнародної правосуб’єктності БНК довів, що БНК можуть розглядатися як суб’єкт права лише в національних правових системах.

У ході дослідження з’ясовано, що існуючі приватноправові концепції правосуб’єктності БНК базуються на тому, що БНК являють собою конгломерат самостійних у правовому відношенні юридичних осіб, які функціонують на територіях різних держав і формально є суб’єктами різних правопорядків. Зважаючи на специфічний характер діяльності БНК, які лише з економічної точки зору є цілісним утворенням, її правове регулювання є можливим тільки через закріплення у національних правових системах норм, що регламентують такі питання, як визнання правосуб’єктності іноземних юридичних осіб, порядок їх допуску до здійснення господарської діяльності на території держави, а також умови такої діяльності. Як правило, такого роду норми містяться в законодавчих актах з регулювання іноземного інвестування на території держави.

Другий розділ *“Особливості правової регламентації діяльності багатонаціональних компаній в країнах-членах регіональних інтеграційних об’єднань”* складається із трьох підрозділів, які присвячено дослідженню: правового інструментарію проведення єдиної економічної політики; впровадження уніфікованого регулювання питань приватноправового статусу БНК в рамках таких регіональних угруповань, як Європейський Союз, Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА) та Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН); організаційно-правових форм функціонування БНК на території країн-учасниць зазначених об’єднань.

У підрозділі 2.1 *“Правове регулювання діяльності багатонаціональних компаній на території Європейського Союзу”* розглядається механізм регулювання діяльності БНК на загальноєвропейському рівні, а також на рівні окремих країн-членів Союзу.

Доведено, що на сьогоднішній день в країнах ЄС запроваджено найбільш ефективний серед існуючих у світі механізм правового регулювання діяльності БНК, що, перш за все, пояснюється уніфікацією питань приватноправового статусу БНК.

Правова регламентація діяльності багатонаціональних компаній в національних правових системах країн-членів ЄС проаналізована на

прикладі законодавств Німеччини, Ірландії і Люксембургу. Вибір зазначених країн обумовлений тим, що Німеччина є найбільш економічно могутньою країною Союзу; Ірландія посідає провідне місце в ЄС за часткою активів іноземних БНК у ВВП – 105,7% у 2005 році (для порівняння, відповідний показник для ЄС у цілому становить 33,5%); Люксембург є безперечним лідером в ЄС за обсягами залучених та вивезених інвестицій БНК – відповідно 397 млрд. дол. та 429 млрд. у період з 2002 по 2005 рік, що є кращім показником в ЄС.

З'ясовано, що в усіх вищезгаданих країнах створено стабільну нормативну систему регулювання діяльності багатонаціональних компаній, яка характеризується значною транспарентністю та ефективністю. Наприклад, згідно з законодавствами Німеччини та Ірландії, компанії, які належать іноземному власникові, за правовим статусом нічим не відрізняються від національних компаній, у країнах не існує спеціальних національних вимог до директорів і власників акцій, і інвестори не повинні реєструвати інвестиційні наміри в жодному з державних органів. Однак, найбільші обсяги завезених та вивезених інвестицій БНК в ЄС припадають на Люксембург. Це пов'язано з існуванням певних організаційно-правових форм, використання яких дозволяє БНК мінімізувати свої адміністративні витрати та покращати ефективність діяльності на території Люксембургу. Серед них: "традиційна" холдингова компанія 1929, зареєстрована у формі відкритого або закритого товариства з обмеженою відповідальністю; компанія з положенням "SOPARFI" (товариство з фінансовою участю); торгово-промислова компанія, мета діяльності якої не обмежується простим володінням акцій іншої компанії.

Крім того, гнучка система правового регулювання приваблює БНК для розміщення на території Люксембургу своїх штаб-квартир. Це пояснюється податковими перевагами, якими вони можуть скористатися, засновуючи свої головні офіси саме у цій країні. Слід також зазначити, що правова система Люксембургу захищає недоторканність контрактів. У країні не існує загальної економічної або політичної стратегії, яка передбачала би дискримінаційне ставлення до компаній, що знаходяться в іноземній власності. Обмежень щодо закордонної власності або контролю також не існує. Існує лише механізм відбору закордонних інвестицій, який є стандартним і має недискримінаційний характер.

Аналіз, здійснений у *підрозділі 2.2 "Нормативно-правова база функціонування багатонаціональних компаній у країнах Північноамериканської зони вільної торгівлі"* довів, що останні десятиліття нормативно-правова база з регулювання діяльності

багатонаціональних компаній у країнах Північної Америки формувалася під впливом регіональних інтеграційних процесів. На відміну від ЄС, Угода про створення Північноамериканської зони вільної торгівлі безпосередньо не вимагає від країн-учасниць змін у нормативно-правовому регулюванні діяльності БНК, а захищає національний суверенітет у певних сферах та надає кожній країні-учасниці можливість визначати власну політику регулювання діяльності БНК на її території. Оскільки НАФТА не має наднаціональних органів управління, основним завданням об'єднання у цій сфері є уніфікація правового регулювання. Однак істотна різниця у рівні економічного розвитку країн-учасниць НАФТА не дозволяє впровадити ефективне уніфіковане регулювання.

При цьому, якщо Канада та США ще до створення НАФТА були досить відкритими для діяльності БНК, то Мексиці для відповідності вимогам НАФТА довелося внести істотні зміни до національного законодавства. В 1993 році у країні був прийнятий новий закон про іноземні інвестиції, яким було знято більшість вимог, що раніше висувались для реалізації інвестиційних проєктів іноземних БНК. Американським і канадським БНК на території Мексики новим законом був наданий режим найбільшого сприяння і право на рівних умовах з національними компаніями брати участь в операціях по злиттю і поглинанню мексиканських фірм.

Аналіз законів, що формують основу системи правового регулювання діяльності багатонаціональних компаній у Сполучених Штатах, показав, що сучасне законодавство США не здійснює розмежування між іноземними та американськими компаніями, тобто окремих правил для компаній, які знаходяться у власності або під контролем іноземців, не існує. У той же час існують і виключення або обмеження щодо доступу іноземних компаній до певних галузей національної економіки.

У порівнянні з правовими режимами інших провідних індустріальних країн, один з найбільш сприятливих режимів для діяльності БНК встановлений у Канаді, де держава не обмежує БНК у формах здійснення діяльності. Разом із тим, у країні існує категорія угод, укладання яких має передувати їх попереднє схвалення у відповідних державних органах. Такі обмеження було запроваджено з метою встановлення контролю за допуском закордонних інвесторів до участі в економіці Канади, що є особливо необхідним тоді, коли зарубіжний інвестор отримує можливість впливати на прийняття управлінських рішень у канадських компаніях.

Законодавство Канади всебічно захищає право приватної власності іноземних компаній, яке може бути обмежене лише правом держави на антимонопольне регулювання та експропріацію у разі суспільної потреби.

При цьому для БНК з країн-членів НАФТА передбачений спеціальний механізм розв'язання спорів з приводу експропріації урядом Канади їхньої власності.

Згідно з Законом про торгово-промислові корпорації уряд Канади має право регулювати питання, пов'язані з громадянством керівного складу компанії, інкорпорованої на національному рівні. Законодавство Канади також обмежує можливість компаній, інкорпорованих на федеральному рівні, здійснювати випуск, трансфер та володіти своїми акціями.

У підрозділі 2.3 *“Правові умови діяльності БНК на території держав, що входять до Асоціації країн Південно-Східної Азії”* надано оцінку стану правового регулювання діяльності БНК в зазначеному регіоні, яку здійснено на основі аналізу національних законодавств, а також багатосторонніх інвестиційних угод, учасницями яких є країни АСЕАН, та інвестиційних договорів регіонального характеру. Багатосторонні та регіональні угоди, учасниками яких є країни АСЕАН, мають характер *lex specialis*, що надає кожній з них свободу встановлювати власний режим діяльності БНК на своїй території.

Проведене дослідження показало, що валютно-фінансова криза 1997 року стимулювала країни АСЕАН стати на шлях поступової лібералізації правових умов діяльності БНК на їх території. Підписання у 1998 році Рамочної угоди про створення зони інвестицій АСЕАН сприяло прискоренню змін як в інвестиційній політиці держав, так й в їхніх законодавствах. Однак слід зазначити, що процес лібералізації у країнах АСЕАН відбувається односторонньо, без спільної домовленості.

Аналіз національних законодавств країн АСЕАН показав, що вони зберегли за собою можливість для контролю за діяльністю іноземних БНК на своїй території, метою якого є спрямування іноземних інвестицій у певні сфери економіки. Для цього використовуються такі правові інструменти як обмеження діяльності у національних секторах промисловості, обмеження на частку іноземного капіталу в національних компаніях, встановлення мінімального рівня експорту, жорстке нормативне закріплення організаційних форм діяльності компаній, що знаходяться в іноземній власності.

Дослідження також виявило відсутність у країнах АСЕАН ефективної нормативно-правової бази із забезпечення добросовісної конкуренції та захисту інтелектуальної власності.

Третій розділ *“Механізм регулювання діяльності багатонаціональних компаній у постсоціалістичних державах”* складається з двох підрозділів, в яких досліджено особливості використання існуючих у світовій практиці стандартів правового регулювання діяльності БНК у законодавствах країн Центральної і

Східної Європи (ЦСЄ) та України; шляхи вдосконалення правової бази регулювання діяльності БНК у цих державах.

У підрозділі 3.1 *“Досвід реформування системи регулювання діяльності багатонаціональних компаній в країнах Центральної та Східної Європи”* проаналізовано процес еволюції механізму регулювання функціонування БНК у національних правових системах Польщі, Чехії, Угорщини, Болгарії, Румунії.

На початку 90-х років більшість країн ЦСЄ почали активне реформування своїх національних систем законодавств. При цьому створення стабільного та передбаченого правового середовища для діяльності БНК стало загальним пріоритетом у регіоні. Законодавчий режим, створений у країнах ЦСЄ, дозволяє БНК здійснювати свою діяльність практично у всіх секторах економіки, надає рівних умов діяльності з національними компаніями, захищає права власності. Разом із тим, у деяких галузях національних господарств, частка власності іноземних БНК все ще є обмеженою. Узагальнення існуючої у країнах регіону практики показало, що основними організаційно-правовими формами діяльності БНК у країнах ЦСЄ є акціонерні товариства, спільні підприємства, товариства з повною або обмеженою відповідальністю.

Безумовним досягненням країн регіону є те, що їхні національні законодавства, на відміну від українського, чітко визначають та обмежують роль держави в управлінні економікою та комерційній діяльності через встановлення прозорих правил державного субсидіювання та скорочення галузей, діяльність в яких потребує додаткового дозволу. Ще одним досягненням країн ЦСЄ є модель приватизації, офіційною метою якої був не розподіл державної власності серед громадян, а залучення фінансових ресурсів, у першу чергу іноземних, для структурної модернізації економіки. І саме прозорі умови приватизаційних аукціонів стали головною причиною залучення до цих країн значних обсягів інвестицій БНК.

Разом із тим, як свідчить аналіз, країни ЦСЄ намагаються контролювати дотримання БНК національного законодавства. У більшості держав регіону було створено агентства з постприватизаційного контролю, які покликані спостерігати за виконанням приватизаційних угод з боку БНК.

Підрозділ 3.2 “Сучасний стан правового регулювання діяльності багатонаціональних компаній в Україні та шляхи його вдосконалення” присвячений аналізу ефективності нормативно-правової регламентації функціонування БНК в Україні.

Результати аналізу чинного законодавства свідчать, що в Україні встановлено рівні умови ведення бізнесу для українських компаній та підприємств з іноземним капіталом, з обмеженням діяльності нерезидентів лише у галузі видавництва, телерадіомовлення, виробництва зброї та алкоголю. БНК самі визначають найбільш прийнятну для них форму здійснення діяльності шляхом створення національної юридичної особи, що знаходиться у їхній власності повністю чи частково, або на підставі договорів (контрактів) про спільну діяльність, укладених з українськими підприємствами.

Найпоширенішою сьогодні формою здійснення підприємницької діяльності БНК на території України є створення господарських товариств за їх участю. При цьому переважає така організаційно-правова форма, як закриті акціонерні товариства, контрольні пакети акцій яких належать БНК. Поширення також набуло заснування на території України дочірніх підприємств закордонних БНК.

У підрозділі показано, що подальший розвиток в українському законодавстві знаходить закріплення таких перспективних неакціонерних форм діяльності БНК, як контрактні коопераційні угоди (договори лізингу, франчайзингу, а також угоди про розподіл продукції при розробці і освоєнні природних ресурсів), які активно використовуються в інвестиційній практиці країн ЦСЄ.

Однак національний механізм правового регулювання діяльності БНК на території України ще має певні вади, внаслідок чого, з одного боку, недостатня розробленість законів і нормативних актів, що регулюють відносини між державою та БНК, а також їхніми українськими партнерами, негативно відбивається на бажанні БНК створювати на території України нові високотехнологічні, конкурентоспроможні на міжнародних ринках підприємства, а з іншого – діяльність іноземних БНК на території країни може призвести до монополізації цілих галузей національної промисловості. Саме тому перед урядом України стоїть невідкладна проблема захисту конкуренції на національному ринку шляхом впровадження ефективного правового механізму контролю за діяльністю БНК.

Для вирішення зазначених проблем Україні потрібно використовувати світовий досвід, зокрема країн Центральної та Східної Європи – нових членів Європейського Союзу, яким за відносно короткий термін вдалося сформувати досить ефективні національні системи правового регулювання діяльності БНК.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження було зроблено такі висновки та надано рекомендації, що характеризуються науковою новизною та мають широке теоретичне та практичне значення:

1. З правової точки зору БНК являють собою сукупність формально самостійних юридичних осіб, кожна з яких має власну національність. Це обумовлено специфікою економічної діяльності БНК та значно обмежує можливості щодо контролю їх інвестиційної та виробничої діяльності.

2. Виникнення та розвиток такої форми організації комерційної діяльності як багатонаціональне підприємство обумовлено не суто економічними причинами, але й факторами юридичного характеру. Закріплення у законодавстві європейських країн у другій половині XIX століття такої організаційно-правової форми діяльності як акціонерна компанія можна вважати основною правовою передумовою для розвитку БНК.

3. Суперечливий характер процесу розробки на міжнародному рівні уніфікованих стандартів поведінки БНК стимулює держави до вирішення питань приватноправового регулювання їх діяльності на регіональному рівні у рамках економічних та політичних об'єднань.

4. Компаративний аналіз світового досвіду правового регулювання діяльності БНК показав, що найбільшого успіху у цьому процесі досягли країни-члени Європейського Союзу. Директиви ЄС визначають спільні орієнтири, основні підходи та принципи регламентації діяльності БНК. Правові та технічні питання функціонування БНК вирішуються на рівні національних законодавств країн-членів Союзу.

5. Постійне збільшення кількості двосторонніх інвестиційних угод про заохочення та взаємний захист інвестицій свідчить, що держави втрачають інтерес до багатостороннього підходу у вирішенні питань правового регулювання діяльності БНК.

6. В Україні ще не створено належних правових умов для того, щоб іноземні компанії, які володіють сучасними передовими технологіями, з бажанням та довірою вкладали свої інвестиційні ресурси у вітчизняну економіку. Це пояснюється відсутністю в Україні дійового правового механізму, який здатний належним чином забезпечити охорону інтелектуальної власності. Хоча в Україні вже існує необхідна правова база, яка загалом відповідає сучасним світовим стандартам, законодавство про інтелектуальну власність не є цілісною системою. Проблема необхідно вирішити через прийняття зведеного кодифікованого законодавчого акту про інтелектуальну власність, в якому вдалося б

уникнути суперечливих положень та неузгодженостей, що сьогодні притаманні вітчизняному законодавству.

7. Закон України “Про режим іноземного інвестування” не розкриває зміст поняття “інвестиційний спор” та не визначає чітко юрисдикцію судів, що компетентні вирішувати спори між державою та іноземними інвесторами. Двосторонні Угоди про заохочення та взаємний захист інвестицій, учасницею яких є Україна, також досить широко тлумачать предмет інвестиційних спорів і відносять до них фактично будь-які спори, що виникають на підставі здійснення іноземних інвестицій. Для спрощення та прискорення процесу розгляду справ в українських судах необхідно внести доповнення до чинного законодавства України, які б чітко розкривали зміст поняття “інвестиційний спір” та визначали критерії його підвідомчості національним судам.

8. Проблема недостатньої розвиненості системи правової регламентації функціонування БНК на території України має знаходити своє розв’язання не у збільшенні кількості адміністративно-правових норм у цій сфері, а у створенні дійової моделі приватноправового регулювання діяльності досліджуваних компаній. Це дозволить встановити національні стандарти поведінки БНК та запровадити ефективний механізм контролю за їх виконанням.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Якубовська Н.О. Правове регулювання прямих закордонних інвестицій багатонаціональних корпорацій в країнах Європейського Союзу // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць. – Одеса: Юридична література, 2005. – Вип. 24. – С. 157-162.
2. Якубовська Н.О. Правове регулювання діяльності багатонаціональних корпорацій в країнах Центральної та Східної Європи: порівняльний аналіз // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць. – Одеса: Юридична література, 2004. – Вип. 22. – С. 481-486.
3. Якубовська Н.О. Давньоримське *jus gentium* як історичний попередник сучасного транснаціонального права (*lex mercatoria*) // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць. – Одеса: Юридична література, 2004. – Вип. 23. – С. 326-329.
4. Якубовська Н.О. Актуальні проблеми діяльності багатонаціональних компаній в Україні // Держава і право: 36. наук. праць. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – Вип. 21. – С. 586-591.

5. Якубовська Н.О. Правові аспекти розвитку багатонаціональних компаній // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць. – Одеса: Юридична література, 2003. – Вип. 18. – С. 465-470.

АНОТАЦІЯ

Якубовська Н.О. Правове регулювання діяльності багатонаціональних компаній. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2006.

Дисертацію присвячено дослідженню світового досвіду правового регулювання діяльності багатонаціональних компаній (БНК) та розкриттю особливостей правових механізмів і процедур, які використовуються з цією метою у національних правових системах.

У дисертації проаналізовано правові аспекти виникнення та розвитку БНК. Визначено приватноправовий статус БНК. Висвітлено недоліки застосування традиційних методів міжнародного приватного права для регулювання діяльності БНК. Досліджено процес становлення міжнародної системи регулювання діяльності БНК. Виявлено стан та надано оцінку ефективності сучасної системи правового регулювання діяльності БНК у національних правових системах. Розроблено пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства України у сфері регулювання діяльності БНК.

Ключові слова: багатонаціональна компанія, організаційно-правова форма діяльності, іноземна юридична особа, інвестиційне законодавство, уніфікація.

АННОТАЦИЯ

Якубовская Н.А. Правовое регулирование деятельности многонациональных компаний. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2006.

Работа состоит из вступления, трех разделов, восьми подразделов, выводов и списка используемых источников.

Диссертация является самостоятельной завершенной научной работой, одним из первых в Украине всесторонних сравнительно-правовых исследований мирового опыта правового регулирования деятельности многонациональных компаний (МНК). В исследовании

раскрываются правовые механизмы и процедуры регулирования деятельности МНК в национальных правовых системах государств-членов таких региональных интеграционных объединений, как ЕС, НАФТА и АСЕАН, а также в постсоциалистических странах Центральной и Восточной Европы и Украины.

Особое место в работе уделено вопросам, связанным с принятием государствами так называемого законодательства об иностранных инвестициях, а также изучению попыток унификации на международном и региональном уровне правового регулирования деятельности МНК.

Изучено соотношение предпосылок экономического и юридического характера, которые стимулировали процесс возникновения и развития МНК. Определено, каким образом расхождения в законодательстве различных государств повлияли на преобразование национальных компаний в многонациональные. В работе осуществлен анализ концепций правосубъектности МНК, свидетельствующий о том, что сегодня МНК могут рассматриваться как субъект права только в национальных правовых системах. Рассмотрены процесс разработки и перспективы применения унифицированных материально-правовых норм и стандартов регулирования деятельности МНК.

Исследование эффективности и состояния системы правового регулирования деятельности МНК в национальных правовых системах осуществляется на примере государств, которые являются членами региональных политических и экономических объединений, а также на примере государств, которые не входят в подобные интеграционные образования. В работе рассмотрены правовые инструменты проведения единой экономической политики в региональных интеграционных объединениях. Раскрыты особенности организационно-правовых форм функционирования МНК на территории государств-членов ЕС, НАФТА и АСЕАН. Доказано, что на сегодняшний день наиболее эффективный механизм правового регулирования деятельности МНК создан в ЕС. Прежде всего, это объясняется унифицированным подходом к вопросам деятельности МНК на территории стран-участниц Союза.

Изучен процесс эволюции механизма правового регулирования деятельности МНК в национальных правовых системах Польши, Чехии, Венгрии, Болгарии и Румынии. Рассмотрены перспективы использования постсоциалистическими странами мирового опыта регулирования деятельности МНК.

На основе анализа действующего украинского законодательства в работе описывается современное состояние правового регулирования деятельности МНК в Украине. Предложено проблему повышения функци-

онирования МНК на территории Украины решать не с помощью увеличения количества административно-правовых норм в этой сфере, а путем создания действенной модели частноправового регулирования деятельности коммерческих организаций, функционирующих на территории иностранных государств.

Ключевые слова: многонациональная компания, организационно-правовая форма деятельности, иностранное юридическое лицо, инвестиционное законодательство, унификация.

ANNOTATION

Yakubovska N.O. Multinational Companies' Activities Legal Regulation. - Manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of Candidate of Sciences (Law), speciality 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law. – Odessa National Academy of Law, Odessa, 2006.

The dissertation is devoted to research the world experience of the multinational companies (MNCs) activities legal regulation and to the study of the legal instruments, that are used to regulate MNCs' activities on national level.

Legal aspects of the MNCs' evolution are studied. MNC's legal status in the international private law is defined. Unification of the MNCs' activities regulation standards is considered. The shortcomings of the traditional international private law methods application to the MNCs' activities regulation are ascertained. Effectiveness of the contemporary system of the MNCs' activity regulation on national level is evaluated. Experience of the international legal standards implementation of the MNCs' activity regulation into the national legal systems of post-socialist countries is studied. Propositions to improve the effectiveness of Ukrainian legal system of the MNCs' activity regulation is given.

Key words: multinational company, legal form of activity organization, foreign legal entity, investment legislation, unification.